

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

Ἰωάννου Ν. Καρμίρη. Τὰ δογματικά καὶ συμβολικά μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας. Τόμος Β'. Ἀθήναι 1953 σελ. 640.

Ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει τῆς «Θεολογίας» ἐβιβλιογραφήσαμεν τὸν Α' τόμον τῶν ὑπὸ τοῦ τακτικοῦ καθηγητοῦ τῆς Συμβολικῆς καὶ τῆς Ἱστορίας τῶν δογμάτων ἐν τῇ καθ' ἡμᾶς Θεολογικῇ Σχολῇ ἐκδιδομένων Δογματικῶν καὶ Συμβολικῶν μνημείων τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας· καὶ σήμερον εὐρισκόμεθα εἰς τὴν εὐχάριστον θέσιν νὰ ἀναγγείλωμεν τήν, παρὰ τὰς κρατούσας σήμερον μεγίστας ἐκδοτικὰς δυσχερείας, δημοσίευσιν καὶ τοῦ Β' τόμου, τοῦ ὅλου ἔργου συμποσομένου ἤδη εἰς 1068 σελίδας.

Ὁ κ. Καρμίρης διαιρῶν τὰ ἐν λόγῳ μνημεῖα εἰς τρεῖς κατηγορίας, ἦτοι α') τὰ κεκτημένα ἀπόλυτον κῆρος Σύμβολα καὶ τοὺς Ὁρους τῆς πίστεως καὶ καθόλου τὰς δογματικὰς ἀποφάνσεις τῶν ἑπτὰ Οἰκουμενικῶν Συνόδων μετὰ τῶν ὑπ' αὐτῶν ἐπικυρωθεισῶν Τοπικῶν Συνόδων, ὡς καὶ τὴν Θεῖαν Λειτουργίαν, β') τὰ κεκτημένα σχετικῶν κῆρος καὶ ἀπὸ τοῦ Σχίσματος καὶ ἐντεῦθεν ἐκδοθέντα Δογματικοσυμβολικὰ κείμενα ὑπὸ μικρῶν Ὁρθοδόξων Συνόδων καὶ Πατριαρχῶν ἢ Ἱεραρχῶν, περιέχοντα δ' ἐν ὅλῳ ἢ ἐν μέρει τὴν ὀρθόδοξον πίστιν ἐν σχέσει πρὸς τὴν τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν τῆς Δύσεως καὶ γ') τὰ κεκτημένα ὅλως δευτερεύουσαν σημασίαν μεταβυζαντινὰ καὶ σύγχρονα κείμενα, ἀφοῦ ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ Α' τόμῳ τὰ τῆς α' κατηγορίας καὶ μέρος τῶν τῆς β' κατηγορίας, ἔρχεται ἐν τῷ Β' τόμῳ νὰ συνεχίσῃ καὶ συμπληρώσῃ τὴν δημοσίευσιν καὶ τῶν τῆς β' καὶ γ' κατηγορίας κειμένων. Ἐν τῷ παρόντι λοιπὸν τόμῳ περιελήφθησαν τὰ ἑξῆς κείμενα, συνεχιζομένης τῆς ἀριθμήσεως ἐκ τοῦ Α' τόμου: ζ') Πατριαρχοῦ Ἱερεμίου Β', Ἀποκρίσεις πρὸς τοὺς Βυτευβεργίους θεολόγους, ζ') Μητροφάνους Κριτοπούλου Πατριαρχοῦ Ἀλεξανδρείας, Ὁμολογία πίστεως, η') Πρακτικὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1638, θ') Πρακτικὰ τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ Ἰασίῳ Συνόδων τοῦ 1642, ι') Πέτρου Μογίλα, Μητροπολίτου Κιέβου, Ὁρθόδοξος Ὁμολογία, ια') Πρακτικὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1672, ιβ') Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἱεροσολύμοις Συνόδου τοῦ 1672, ιγ') Δοσιθέου, Πατριαρχοῦ Ἱεροσολύμων, Ὁμολογία Πίστεως, ιδ') Πρακτικὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1691, ιε') Ἀποκρίσεις τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τοὺς Ἀγγλικανοὺς Ἀνωμότους, ις') Ἐγκύκλιος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1722 πρὸς τοὺς Ὁρθοδόξους Ἀντιοχείας, ιζ') Ὁμολογία πίστεως τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου, ιη') Ἐγκύκλιος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει

Συνόδου τοῦ 1836 κατὰ τῶν Διαμαρτυρομένων Ἱεραποστόλων, ιθ') Ἐγκύκλιος τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1838 κατὰ τῶν Λατινικῶν καινοτομιῶν, κ') Ἀπάντησις τῶν Ὁρθοδόξων Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὸν Πάπαν Πῖον τὸν Θ' τῷ 1848, κα') Γρηγορίου ζ', Πατριαρχοῦ Κωνσταντινουπόλεως, Ἀπόκρισις τῆς Παπικῆς προσκλήσεως εἰς τὴν ἐν Βατικανῷ λατινικὴν Σύνοδον τῷ 1868, κβ') Ἀπάντησις τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1895 πρὸς τὸν πάπαν Λέοντα ΙΓ', κγ') Ἀπόφασις τοῦ ἐν Μόσχᾳ ὀρθοδόξου συνεδρίου τοῦ 1948 κατὰ τοῦ Παπισμοῦ καὶ κδ') Ἐγκύκλιοι τοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως ἀναφερόμενοι εἰς τὴν Οἰκουμενικὴν κίνησιν τῶν Ἐκκλησιῶν (1920-1952), καὶ δὴ: 1) Διάγγελμα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς ἀπανταχοῦ Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ (1920), 2) Ἐγκύκλιος αὐτοῦ πρὸς τὰς Αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας (1952), 3) Δήλωσις τῆς Ὁρθοδόξου ἀντιπροσωπείας ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τῆς Λωζάννης (1927), 4) Δήλωσις αὐτῆς ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τοῦ Ἐδιμβούργου (1937), 5) Δήλωσις αὐτῆς ἐνώπιον τοῦ Συνεδρίου τῆς Λούνδης (1952). Εἰς τὰ κείμενα ταῦτα θὰ ἐπεθυμοῦμεν νὰ περιελαμβάνετο καὶ ὁ σχετικὸς Ὅρος τῆς ἐν ἔτει 1872 συνελθούσης ἐν τῷ Οἰκουμενικῷ Πατριαρχείῳ Τοπικῆς Συνόδου διὰ τὸ Βουλγαρικὸν Σχίσμα, δι' οὗ Ὅρου ἀπεκηρύχθη καὶ κατεδικάσθη ὁ φυλετισμὸς ὡς ἀντικείμενος εἰς τὴν διδασκαλίαν τοῦ Εὐαγγελίου καὶ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνας κλπ., ὡς καὶ ἡ ἐν ἔτει 1902 ἐξαπολυθεῖσα ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πρὸς τὰς Αὐτοκεφάλους Ὁρθοδόξους Ἐκκλησίας Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Ἐγκύκλιος, δι' ἧς ἡ Μεγάλῃ Ἐκκλησίᾳ «διεπυθάνετο τὴν γνώμην αὐτῶν περὶ τεσσάρων σοβαρῶν ζητημάτων», καὶ αἱ δοθεῖσαι σχετικαὶ ἀπαντήσεις σὺν τῇ ἀνταπαντήσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, χωρὶς ἡ παράλειψις αὕτη νὰ μειοῖ τὸ παράπαν τὴν μεγάλην ἀξίαν τῆς συλλογῆς ταύτης. Ἐν τέλει προσετέθη Παράρτημα περιέχον: εἰσαγωγὴν καὶ διάφορα κείμενα περὶ τοῦ πῶς δεῖ δέχεσθαι τοὺς διαφοροὺς προσιόντας τῇ Ὁρθοδοξίᾳ ἑτεροδόξους, περὶ ἀναγνωρίσεως τῶν μυστηρίων αὐτῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν, περὶ μυστηριακῆς ἐπικοινωνίας κλπ., τὰ ἐξῆς: α) Ἀκολουθία τυπωθεῖσα ὑπ' αὐτῆς τῆς Ἁγίας καὶ μεγάλης Συνόδου (1484) εἰς τοὺς ἐκ τῶν Λατινικῶν αἱρέσεων ἐπιστροφοντας τῇ Ὁρθοδόξῳ τε καὶ Καθολικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλὰ δὴ καὶ τοῖς τρισὶν ἁγιοτάτοις Πατριαρχαῖς τῆς Ἀνατολῆς, Ἀλεξανδρείας δηλονότι, Ἀντιοχείας καὶ Ἱεροσολύμων, β') Ὅρος τῆς ἁγίας τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, συσταίνων μὲν τὸ θεόθεν δοθὲν ἅγιον βάπτισμα, καταπτῶν δὲ τὰ ἄλλως γενόμενα τῶν αἱρετικῶν βαπτίσματα, γ') Ἀκολουθία ἐπιστροφῆς εἰς τὴν Ὁρθοδοξίαν ἀπὸ τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας, δ') Ὑπόμνημα Πατριαρχικὸν καὶ συνοδικόν, ἐπιτιθέμενον τὰ περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν κατὰ τὴν πόλιν καὶ ἐπαρχίαν Ἀμίδης (Διαπερκίρι) Ρωμαιοκατολικῶν καὶ τῆς παραδοχῆς αὐτῶν εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν ἡμῶν Ἐκκλη-

σίαν, ε) Λίβελλος ἐπιστρεφόντων Ρωμαιοκαθολικῶν, ς') Περὶ τοῦ μὴ ἐπι-
 τρεπτοῦ τῆς μυστηριακῆς κοινωνίας τῶν Ὁρθοδόξων μετὰ τῶν Ρωμαιοκα-
 θολικῶν ἐν τῇ θείᾳ Εὐχαριστίᾳ, τῇ Ἐξομολογήσει, τῇ Ἱερωσύνῃ, τῷ Γάμῳ
 καὶ τῇ Ταφῇ τῶν νεκρῶν, ζ') περὶ τῆς εἰσδοχῆς τῶν Μονοφυσιτῶν (καὶ
 ἰδίως τῶν Ἀρμενίων) καὶ τῶν Νεστοριανῶν, η') Περὶ τῆς εἰσδοχῆς τῶν Δια-
 μαρτυρομένων καὶ τοῦ μὴ ἐπιτρεπτοῦ τῆς μυστηριακῆς μετ' αὐτῶν κοινω-
 νίας, θ') Περὶ τοῦ κύρους τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν, δημοσιευομένων
 τῶν ἀποφάσεων τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτῶν ὑπὸ τῶν Ἐκκλησιῶν Κωνσταντι-
 νουπόλεως, Ἱεροσολύμων, Κύπρου, Ἀλεξανδρείας καὶ Ρουμανίας, ὡς καὶ
 τῶν ἀρνητικῶν ἀποφάνσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Σλαβικῶν
 Ἐκκλησιῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ τῆς Μόσχας, ι') περὶ τῆς εἰσδοχῆς τῶν Χιλια-
 στῶν, ια') Περὶ τῆς εἰσδοχῆς τῶν ἀπὸ τῆς ἀρνήσεως ἐπιστρεφόντων, καὶ ιβ')
 Περὶ τῆς εἰσδοχῆς τῶν ἑτεροθρήσκων Ἑβραίων καὶ Μωαμεθανῶν.

Ἐννοεῖται ὅτι, ὡς καὶ ὁ σ. ὀρθῶς παρατηρεῖ, «τὰ τελευταῖα ταῦτα ἐν
 τῷ Παραρτήματι κείμενα κέκτηνται δευτερεύουσαν ὅλως σημασίαν, μὴ ἐφαρ-
 μοζόμενα ἐπακριβῶς καὶ ὁμοιομόρφως ὑπὸ πασῶν τῶν αὐτοκεφάλων Ὁρθο-
 δόξων Ἐκκλησιῶν, οὐχ ἥττον ὅμως εἶναι χρήσιμα πρὸς κατανόησιν τῆς
 στάσεως τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας ἔναντι τῶν ἑτεροδόξων Ἐκκλησιῶν, ὡς
 πρὸς τὰ θιγόμενα ἐν αὐτοῖς ζητήματα καὶ ὡς ἔχοντα προπαρασκευαστικόν
 τινα χαρακτήρα διὰ τὴν αὐθεντικὴν ὑπὸ τῆς ὅλης Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας
 ρύθμισιν τῶν ζητημάτων τούτων». Τέλος δὲ τὸ ὅλον ἔργον κατακλείεται διὰ
 τῶν ἀπαραιτήτων πινάκων ὀνομάτων καὶ πραγμάτων, περιεχομένων καὶ πα-
 ροραμάτων.

Σημειωτέον ὅτι πάντων τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων κειμένων προ-
 τάσσονται διαφωτιστικαὶ εἰσαγωγαὶ καὶ βιβλιογραφίαι, ἥ δὲ ἔκδοσις τῶν
 κειμένων γίνεται κριτικῶς ἐπὶ τῇ βάσει αὐτογράφων ἢ ἄλλων χειρο-
 γράφων κωδίκων, ἀποκειμένων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐθνικῇ βιβλιοθήκῃ καὶ ἐν δια-
 φόροις βιβλιοθήκαις τοῦ ἑξωτερικοῦ, ὡς καὶ τῶν ἀρχικῶν ἢ τῶν νεωτάτων
 κριτικῶν ἐκδόσεων αὐτῶν. Οὕτω π.χ. ὡς βᾶσις τῆς ἐκδόσεως ταύτης ἐτέθη-
 σαν ὁ ὑπ' ἀριθ. 20192 τῆς Ἐθνικῆς ἡμῶν βιβλιοθήκης διὰ τὸν «Τόμον»
 τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδου τοῦ 1451 περὶ Ἑσυχασμοῦ, ὁ αὐτό-
 γραφος τοῦ Κριτοπούλου κώδιξ ὑπ' ἀριθ. 1048 τῆς βιβλιοθήκης τῆς Wol-
 fenbüttel διὰ τὴν Ὁμολογίαν αὐτοῦ, ὁ ὑπ' ἀριθ. 258 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ
 ἐν Κωνσταντινουπόλει Μετοχίου τοῦ Παναγίου Τάφου διὰ τὰ πρακτικὰ τῶν
 ἐν Κωνσταντινουπόλει Συνόδων τοῦ 1638 καὶ τοῦ 1642 κλπ. Περιττὸν δὲ νὰ
 παρατηρηθῇ, ὅτι καὶ ἡ δαψιλῆς αὕτη χρῆσις πολυαριθμῶν κωδίκων ἐγγυᾶται
 περὶ τοῦ ἐπιστημονικοῦ χαρακτήρος τῆς ἐκδόσεως τῶν ὀρθοδόξων μνημείων.
 Ἀλλὰ γενικώτερον καὶ ἐκ τῆς ἀπλῆς ἀπαριθμήσεως τῶν περιεχομένων τοῦ μνη-
 μειώδους τούτου ἔργου καταφαίνεται ἡ μεγάλη αὐτοῦ σπουδαιότης καὶ ὑποδη-
 λούται ἡ θέσις, ἣν θὰ καταλάβῃ τοῦτο οὐ μόνον ἐν τῇ ἐκκλησιαστικῇ καὶ θεο-

λογικῇ ἡμῶν γραμματεία, ἀλλ' ὡς ἐσημειοῦμεν καὶ ἐν τῷ προηγουμένῳ ἡμῶν βιβλιογραφικῷ σημειώματι, καὶ ἐν τῇ καθόλου θεολογικῇ γραμματεία τῆς ἐποχῆς ἡμῶν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἀσφαλῶς πληροὶ σπουδαῖον κενόν. Τοιοῦτο ὂν τὸ ἔργον τοῦτο προώρισται καὶ εἰς τοὺς ὀρθοδόξους ἡμεδαποὺς καὶ ἀλλοδαποὺς θεολόγους νὰ ἀποβῆ σπουδαιότατον βοήθημα, ὅπως γνωρίσωσιν ἐν τῇ πληρότητι αὐτῶν τὰς δογματικὰς πηγὰς τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τὸ πνεῦμα αὐτῆς καὶ εἰς τοὺς ἑτεροδόξους νὰ χρησιμεύσῃ ὡς κλεῖς πρὸς ἀρτιωτέραν γνῶσιν τῆς ὑπ' αὐτῶν σχεδὸν ἀγνοουμένης Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας, τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ πνεύματος τῆς ὁποίας ἀτελῆ μόνον καὶ ἥκιστα ἀσφαλῆ εἰκόνα παρέχουσι διάφορα σχετικὰ βοηθήματα ἑτεροδόξων τε καὶ ὁμοδόξων.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Das Alte Testament Deutsch. Der Prophet Jesaja. Kap. 1—12. Übersetzt und erklärt von Volkmar Hertrich. Göttingen 1950 (σελ. XX+222).

Τὸ παρὸν τεῦχος τῆς ὑπὸ τὸν τίτλον *Das A. Testament Deutsch* σειρᾶς προτεσταντικῶν ἐρμηνειῶν τῆς Π. Δ. περιλαμβάνει ἐρμηνείαν τῶν δώδεκα πρώτων κεφαλαίων τοῦ Ἡσαίου ὑπὸ τοῦ γνωστοῦ καθηγητοῦ τῆς ἐρμηνείας τῆς Π. Δ. V. Hertrich. Τῆς ἐρμηνείας προτάσσεται *εἰσαγωγή* (σ. VII—XIX), ἔνθα ἐν ἀδραῖς, ἀλλὰ στοχαστικαῖς γραμμαῖς ἐξετάζονται ἡ προφητεία τοῦ Ἡσ. ἐν τῷ ἱστορικῷ πλαίσίῳ τῆς ἐποχῆς τῆς, ἡ προσωπικότης, ἡ ἀποστολὴ καὶ τὸ βιβλίον αὐτοῦ καὶ κυρίως τὰ 12 πρῶτα κεφάλαια. Ἐπακολουθεῖ ἀναλυτικωτάτη θεολογικὴ μᾶλλον ἢ φιλολογικὴ ἐρμηνεία κατὰ ἐνότητα, ὣν προτάσσεται τὸ κείμενον ἐν νέα μεταφράσει. Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ἐρμηνείας ταύτης εἶναι ὁ ἀκραιφνῆς θεολογικὸς χαρακτῆρ, ἡ εὐστοχος προσπάθεια πρὸς παράστασιν τοῦ βαθυτάτου θρησκευτικοῦ περιεχομένου τῶν ἐρμηνευομένων κεφαλαίων ἐντὸς τοῦ πλαισίου τοῦ ὁράματος τῆς κλήσεως τοῦ προφήτου (κεφ. 6) μετὰ χροιάς ἐποικοδομητικῆς, ἔτι δὲ νηφαλιότης ἔναντι τῶν παρεκτροπῶν τῆς ἀρνητικῆς καὶ σεβασμὸς πρὸς τὸν προφητικὸν καὶ θεόπνευστον χαρακτῆρα τοῦ βιβλίου.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Théo Preiss, Le fils de l' homme. Études théologiques et religieuses. Montpellier. 1951 (σελ. 78).

Τὸ ἐν τῷ τριμηνιαίῳ περιοδικῷ τῆς προτεσταντικῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Montpellier δημοσιευόμενον μελέτημα τοῦ τόσον προῶρως μεταστάντος, ἱκανὰ δὲ δείγματα τῆς ἀρτίας θεολογικῆς του συγκροτήσεως παρασχόντος καὶ πλείονα ὑπισχνουμένου καθηγητοῦ τῆς Ἐρμηνείας τῆς ΚΑ. ἐν τῇ εἰρημένῃ σχολῇ Th. Preiss ἀποτελεῖται ἐκ σημειώσεων τῆς πανεπιστημιακῆς αὐτοῦ διδασκαλίας ἐπὶ τοῦ σπουδαιότατου θέματος τῆς χριστολογίας τῆς ΚΑ. περὶ τοῦ αὐτοχαρακτηρισμοῦ τοῦ Κυρίου ὡς «Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου»,

σημειώσεων ἐκδιδομένων νῦν ὑπὸ τῆς συζύγου τοῦ μεταστάντος καὶ τοῦ ἐπιστηθίου φίλου του W. Vischer, τοῦ εὐφήμως γνωστοῦ ἐν τῇ αὐτῇ σχολῇ καθηγητοῦ τῆς ἐρμηνείας τῆς Π. Δ. Ἐν τῇ εἰσαγωγῇ τοῦ μελετήματος τούτου (σ. 7-9) τίθεται τὸ γενικὸν πρόβλημα τῆς χριστολογίας τῆς ΚΔ. καὶ δηλοῦται ἢ κατὰ τὸν σ. ἀκολοῦθητέα μέθοδος πρὸς ἐξέτασιν αὐτοῦ. Ἐπειτα μετὰ ἱστορικὴν ἐπισκόπῃσιν τοῦ ὅρου «Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου» ἄρχεται ἡ ἐξέτασις τοῦ εἰδικοῦ τούτου προβλήματος, ὅπερ λόγῳ τοῦ μυστηριώδους χαρακτῆρος τοῦ ὅρου δὲν ἔπαυσε νὰ ἀπασχολῇ τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν τῆς ΚΔ. Ἐξετάζεται ἐν πρώτοις τὸ φιλολογικὸν πρόβλημα τοῦ ὅρου, ἔπειτα δ' ἀναζητοῦνται αἱ πηγαὶ αὐτοῦ ἐκ τῆς Π. Δ., καὶ ἀνευρίσκεται ἡ ρίζα αὐτοῦ ἐν τῷ περιφημῳ χωρίῳ τοῦ Δαν. ζ' 13., παρακολουθεῖται εἶτα ἡ ἐξέλιξις αὐτοῦ ἐν τῇ ἀποκρύφῳ ἀποκαλυπτικῇ γραμματείᾳ (10-21) καὶ ἐπακολουθεῖ ἡ ἐξέτασις τῶν στοιχείων τῶν συνοπτικῶν Εὐαγγελίων (22-51). Ἐξετάζονται κατ' ἀρχὰς τὰ κείμενα, ἐν οἷς ὁ ὅρος δηλοῖ τὸν Ἰησοῦν ὑπὸ τὴν κοινὴν του ἀνθρωπίνην φύσιν, εἶτα τὰ κείμενα, ἐν οἷς ὁ λόγος περὶ τοῦ ὅρου Υ. Α. ἐν τῇ ἐσχατολογικῇ του ἐννοίᾳ καὶ ἐφεξῆς ἐκεῖνα, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τοῦ πάσχοντος καὶ θνήσκοντος Υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου. Ἐπειτα ἐξετάζεται τὸ κατὰ τὸν σ. ἀναποσπάτως μετὰ τοῦ προηγουμένου συνδεόμενον πρόβλημα τοῦ «παιδὸς τοῦ Κυρίου», ἀνακρινομένων ἀπάντων τῶν σχετικῶν χωρίων τῶν Εὐαγγελίων (51-59). Τέλος ἐπακολουθοῦσιν ἐν πλάτει τὰ συμπεράσματα τῆς ὅλης ἐρένης (69-76). Ὁ Ἰησοῦς χαρακτηρίζει αὐτὸς ἑαυτὸν ὡς «υἶὸν τοῦ ἀνθρώπου», ὃν τίτλον δὲν μεταχειρίζονται οἱ Ἀπόστολοι, οἵτινες ἀπὸ τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ καὶ ἐφεξῆς ὀνομάζουσιν αὐτὸν Μεσσίαν—Χριστὸν καὶ Κύριον. Ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι θεῖον ὄν, προϋπάρχον, μέλλον ἐν τῷ τέλει τῶν αἰώνων νὰ κρίνῃ τὸν κόσμον καὶ νὰ βασιλεύσῃ αὐτοῦ, ἀλλ' εἶναι συγχρόνως καὶ σωτὴρ τοῦ κόσμου, ὑπὸ τὴν ὁποίαν ἐννοίαν συνδέεται στενῶς ὁ ὅρος οὗτος μετὰ τοῦ αἰνιγματώδους χριστολογικοῦ ὅρου «παῖς Κυρίου». Ὅλος ὁ πλοῦτος τοῦ περιεχομένου τοῦ ὅρου τούτου περιλαμβάνεται κατὰ τὸν σ. ἐν τῇ περικοπῇ τοῦ Ματθαίου περὶ μελλούσης κρίσεως κε' 31-46.

Τὸ ὅλον μελέτημα διακρίνει λεπτότης παρατηρήσεως καὶ κρίσεως καὶ σαφήνεια σκέψεως, ἐν συνδυασμῷ μετὰ βαθεΐας θεοσεβείας καὶ γραμμῆς συντηρητικῆς, χωρὶς τοῦτο νὰ σημαίνῃ ὅτι εἶναι δυνατὸν νὰ συμφωνῇ μετὰ τοῦ συγγραφέως ἐν πᾶσιν ὁ ὀρθόδοξος θεολόγος.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Ernst Benz, Die östliche Orthodoxie und das kirchliche Selbstbewusstsein der Reformation. Sonderdruck aus Evangel. und Orthodoxes Christentum in Begegnung und Auseinandersetzung. Hgg. von E. Benz und L. A. Zander, Hamburg 1953, σελ. 101—160.

Ὁ καὶ ἐκ πολλῶν ἄλλων ἐργασιῶν, ἀναφερομένων εἰς τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν, (βλέπ. καὶ ἡμετέρας βιβλιοκρισίας ἐν «Θεολογία»

22 (1951) 156 ἔξ., 325 ἔξ., 498 ἔξ.), γνωστὸς ἐκκλησιαστικὸς ἱστορικὸς E. Benz, συνεχίζων τὰς ἐμπεριστατωμένας ἐρεῦνας του, δημοσιεύει καὶ τὴν παροῦσαν νέαν μελέτην του ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν: «ἡ ἀνατολικὴ Ὁρθοδοξία καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ αὐτοσυνείδησις τῆς Μεταρρυθμίσεως». Ἀρχόμενος ταύτης ἀναφέρεται εἰσαγωγικῶς εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν ἐν τῷ προτεσταντικῷ κόσμῳ ἀντίληψιν, ὅτι δῆθεν μεταξὺ τῆς ἀνατολικῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ δυτικοῦ Προτεσταντισμοῦ δὲν ὑπάρχουσι σημεῖα ἐπαφῆς καὶ ὅτι οὐδέποτε ἔλαβε χώραν συνάντησις καὶ συζήτησις καὶ διευκρίνησις τις μεταξὺ αὐτῶν. Ὁρθῶς δὲ κρίνει, ὅτι ἡ ἀντίληψις αὕτη ὀφείλεται εἰς προκαταλήψεις, ὧν τινες ἀνάγονται εἰς τὴν κατὰ τὸν 19^{ον} αἰῶνα ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῆς Ὁρθοδοξίας καθόλου ὑπὸ τὸ φῶς τῆς Ῥωσικῆς Ἐκκλησίας μόνον¹ ἐν πολιτικῷ ἀντιρωσικῷ πνεύματι ὑπὸ τῆς φιλελευθέρου Προτεσταντικῆς Θεολογίας καὶ μάλιστα ὑπὸ τοῦ ὁμολογουμένου ἀδικήσαντος τὴν Ὁρθοδοξίαν Adolf von Harnack. Ἐντεῦθεν καὶ ἤγαγον εἰς τὴν διατύπωσιν «*ψευδοεπιστημονικῶν κρίσεων*» (*preudowissenschaftlichen Urteile*) εἰς βάρος τῆς Ὁρθοδοξίας ἀφ' ἑνὸς μὲν «ἡ ὀσσοφοβία τοῦ 19^{ου} αἰῶνος», ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ ὑπὸ τῆς φιλελευθέρου Προτεσταντικῆς Θεολογίας ἄρνησις τῶν στοιχείων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἀκριβῶς «ἀποτελοῦσι τὸ θεμέλιον τῆς ὀρθοδόξου χριστιανικῆς ζωῆς, ἥτοι τοῦ μυστικοῦ πραγματισμοῦ τῆς λειτουργίας καὶ γενικῶς τῆς λατρείας, τῆς αἰσθητοποιήσεως τοῦ ἁγίου ἐν πάσῃ μορφῇ, τῶν θαυμάτων καὶ τῆς κυριαρχούσης ἱερατικῆς τάξεως. Τοιοῦτοτρόπως ἐσηματίσθη ἐν τῷ προτεσταντικῷ κόσμῳ ἀπὸ τοῦ Harnack καὶ ἐντεῦθεν ἡ παράστασις, ὅτι δῆθεν ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία μόνον τὸ ὄνομα ἔχει κοινὸν μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ ὅτι ἐν τῇ πραγματικότητι εἶναι μία ἀπολιθωμένη μορφὴ τοῦ ὀψιαιτέρου ἀρχαίου εἰδωλολατρικοῦ συγκρητισμοῦ!»! Δυστυχῶς αἱ εἰς βάρος τῆς Ὁρθοδοξίας καταδικαστικαὶ αὗται ἀποφάνσεις τοῦ Harnack ἐπικρατοῦσι μέχρι σήμερον εἰς εὐρῆα στρώματα τοῦ προτεσταντικοῦ κόσμου, τὰ ὁποῖα πιστεύουσιν ὅτι ὁ Προτεσταντισμὸς οὐδὲν κοινὸν ἔχει μετὰ τῆς Ὁρθοδοξίας. Ἡ εὐρεῖα δὲ διάδοσις τῆς ἀντιλήψεως ταύτης τοῦ Harnack ἡμῶς δίδισεν ἐπὶ μακρὸν χρόνον τὴν ἐπιστημονικὴν ἐξέτασιν καὶ ἔρευναν τῆς ἱστορίας τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ. Εὐθὺς ὅμως ὡς ἤθελεν ἀποδυθῆναι εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην, θέλει σχηματίσῃ ἐντελῶς ἀντίθετον εἰκόνα, βεβαίῳ ὁ σ. ἔξ ἰδίας πείρας:

1. Ἐπιτραπῆ ἡμῖν νὰ παρατηρήσωμεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ, ὅτι καὶ σήμερον ἀκόμη ὑπάρχουσιν ἱκανοὶ διαπρεπεῖς διαμαρτυρούμενοι θεολόγοι, γινώσκοντες καὶ κρίνοντες τὴν Ὁρθόδοξον Καθολικὴν Ἐκκλησίαν μόνον διὰ τοῦ Ῥωσικοῦ κλάδου αὐτῆς, ἀγνοοῦντες δὲ τὸν μέγαν Ἑλληνικὸν κορμὸν αὐτῆς μετὰ τῶν μέτρων αὐτοῦ τοῦ Κυρίου καὶ τῶν Ἀποστόλων ἐξικνουμένων ἰσχυρῶν αὐτοῦ, ἢ γινώσκοντες αὐτὴν διὰ μέσου τῶν διοπτρῶν τοῦ Harnack καὶ τῶν ὁμοφρόνων του ἢ φανατικῶν τινῶν καὶ μισαλλοδόξων ἡμαιοκαθολικῶν μισσιοναρίων καὶ θεολόγων!

δηλ. θὰ καταλήξῃ εἰς τὸ συμπέρασμα, ὅτι ἡ τοιαύτη συνάντησις καὶ ἀντιμετώπισις τῆς Ὁρθοδοξίας ἐκ μέρους τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἐγένετο ἤδη ἐν ἀρχῇ τῆς Μεταρρυθμίσεως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λουθήρου, ὅστις ἀκριβῶς τὴν μεταρρυθμιστικὴν αὐτοσυνειδησίν του ἔναντι τῆς Ῥωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀνέπτυξεν ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, τὸ δὲ μεταρρυθμιστικὸν ἔργον του ἐνομιμοποιεῖ διὰ τῶν διδασκαλιῶν καὶ τῶν ἐθίμων αὐτῆς.

Μετὰ τὰ εἰσαγωγικὰ ταῦτα ὁ σ. ἀρχεται τῆς ἐρεῦνης του ἀπὸ τῆς γνωστῆς συνδιαλέξεως μεταξὺ τοῦ Λουθήρου καὶ τοῦ παπικοῦ θεολόγου Ἐκκίου ἐν Λειψία τῇ 4 Ἰουλίου 1519, (περὶ ἧς βλέπ. ἡμέτερον ἔργον: «Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντισμός», τ. Α' σ. 24 ἔξ.), καθ' ἣν ὁ μὲν Ἐκκιος ἐχαράκτηρισε τὴν Ἑλληνικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ὡς αἰρετικὴν, ὁ δὲ Λούθηρος ὡς τὸ πρότυπον τῆς γνησίας Καθολικότητος καὶ ἐστήριξεν ἐπ' αὐτῆς τὴν νομιμότητα τοῦ μεταρρυθμιστικοῦ ἔργου του (σ. 108). Κατὰ τὸν σ. ὁ Λούθηρος ἐθεώρει πράγματι τὴν Ἑλληνικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν «ὡς τὴν γνησίαν ἀντιπρόσωπον τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας» καὶ προσεπάθει νὰ ἀποδείξῃ τὴν συμφωνίαν τῆς προτεσταντικῆς διδασκαλίας πρὸς τὴν ὀρθόδοξον διδασκαλίαν τῶν Πατέρων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας. Τοιαύτην συμφωνίαν εὗρισκεν ἐν τοῖς ζητήμασι τοῦ γάμου τῶν ἱερέων καὶ τῆς ὀρθῆς τελείσεως τῆς θείας εὐχαριστίας, ὡς καὶ ἐν τῇ καταπολεμῆσει τοῦ παπικοῦ πρωτείου καὶ τῶν λειτουργικῶν καταχρήσεων καὶ ἐν ἄλλοις. Διὰ τὸν Λούθηρον ἡ Ἑλληνικὴ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία ἦτο τὸ κλασικὸν παράδειγμα διὰ τὴν ὀρθότητα καὶ τὴν νομιμότητα τῶν μεταρρυθμιστικῶν ἀξιώσεων του. Αἱ τοιαῦται δὲ περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας πεποιθήσεις τοῦ Λουθήρου προσδιώρισαν καὶ τὴν μετὰ ταῦτα στάσιν τοῦ Λουθηρανισμοῦ καθόλου ἔναντι τῆς Ὁρθοδοξίας μέχρι σήμερον, καὶ δὴ μέχρι τοῦ σημείου ὥστε αἱ ἀντίθετοι ἐπικρίσεις τοῦ Harnack νὰ ἐμφανίζονται ὡς *unicum* τι ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ (σελ. 111).

Συνεχίζων ὁ σ. ἀναζητεῖ τὸν σύνδεσμον τοῦ Λουθήρου πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν διὰ μέσου τῶν ἀρχαίων ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων, οὓς ἀνεγίνωσκε καὶ ἐχρησιμοποιοῦ οὗτος ἐν τῷ ἔργῳ του, ἀναγνωρίζων ἐν περιορισμένῳ μέτρῳ τὴν ἀθθεντίαν αὐτῶν, «ἐφ' ὅσον βεβαίως εἶναι μάρτυρες τοῦ εὐαγγελίου του», ἐνῶ ἀλλαγῶ καθάπτεται αὐτῶν, καὶ μάλιστα τοῦ Διονυσίου Ἀρεοπαγίτου καὶ γενικῶς τῆς Μυστικῆς Θεολογίας. Μετριοπαθέστερος ὅμως τοῦ Λουθήρου ἦτο ὁ Μελάγχθων, ὅστις φαίνεται ὅτι ἐτίμα περισσότερο τοὺς ἱερούς Πατέρας, οὓς ἐχρησιμοποιοῦ ὡς γέφυραν τῆς Μεταρρυθμίσεως πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν. Ζωηρότερον ἰδίᾳ ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἤρχισε νὰ ἐπιδεικνύῃ ὁ Μελάγχθων ἀπὸ τῆς ἐν ἔτει 1559 ἀφίξεως εἰς τὴν Βιττεμβέργην τοῦ ὀρθοδόξου

διακόνου Δημητρίου Μυσοῦ, δι' οὗ ἔγραψεν ἐπιστολὴν καὶ πρὸς τὸν Οἰκου-
 μενικὸν Πατριάρχην Ἰωάσαφ (βλ. μν. ἔργον ἡμῶν σ. 31 ἔξ.). Μετὰ τὸν
 Λουθήηρον καὶ τὸν Μελλάγγθονα ὁ σ. εὗρίσκει «οἰκουμενικὴν συνείδησιν»
 καὶ εἰς ἄλλους διαμαρτυρομένους, ὡς τὸν Α. Dürer, τὸν Μ. Butzer καὶ
 τὸν Η. Kettenbach. Γενικῶς διαπιστοῖ διαρκῆ διὰ τῶν αἰῶνων ἐνατένισιν
 τῶν Διαμαρτυρομένων πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν, ἀσκή-
 σασαν ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς περὶ Ἐκκλησίας ἀντιλήψεως καὶ τῆς
 ἐκκλησιαστικῆς αὐτοσυνείδησεως τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Μεταρρυθμίσεως καὶ
 μάλιστα τῆς Λουθηρανικῆς¹. Τοῦτο ἐξεδηλώθη διαφοροτρόπως, ἰδίᾳ δὲ ὁ Μυ-
 στικισμὸς τῆς ὀρθοδόξου Ἀνατολῆς ἤσκησεν ἐπίδρασιν ἐπὶ τοῦ Λουθηрани-
 σμοῦ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Εὐσεβισμοῦ καὶ τοῦ Σπιριτουαλισμοῦ. Εἰς τοῦτο
 συνετέλεσε πρὸ πάντων ἡ μετάφρασις καὶ ἔκδοσις τῶν συγγραμμάτων τοῦ
 Μακαρίου Αἰγυπτίου ὑπὸ τοῦ Pritius. Ἐπίσης ὁ G. Arnold διέδωκεν ἐπὶ
 τοῦ ἐδάφους τοῦ προτεσταντικοῦ Χριστιανισμοῦ τὸ πνεῦμα τοῦ ὀρθοδόξου
 ἀνατολικοῦ Μυστικισμοῦ μετὰ τῶν βίων τῶν Ἁγίων καὶ τῶν ὁμιλιῶν τοῦ
 Μακαρίου Αἰγυπτίου. Ἀλλὰ καὶ κατ' ἀντίθετον κατεύθυνσιν ἤσκησαν ἐπί-
 δρασιν ἐν Ῥωσίᾳ ἢ εἰς τὴν ῥωσικὴν γλῶσσαν μετάφρασις τῶν τεσσάρων βι-
 βλίων περὶ τοῦ ἀληθοῦς Χριστιανισμοῦ τοῦ J. Arndt καὶ ὁ μυστικισμὸς τοῦ
 J. Böhme καὶ τοῦ Ch. Oetinger. Ἐν συνεχείᾳ γίνεται λόγος περὶ τῶν ταξι-
 δίων εἰς Ῥωσίαν καὶ τῶν «οἰκουμενικῶν» σχεδίων τοῦ W. H. Ludolf,
 ὡς καὶ τῶν ὁμοίων τοῦ Leibniz περὶ συγκλήσεως οἰκουμενικῆς συνόδου
 ὑπὸ τοῦ Μ. Πέτρου καὶ τῶν τοῦ Ludwig von Zinzendorf καὶ τῶν μετα-
 φράσεων ἑλληνικῶν κειμένων τῆς ὀρθοδόξου λατρείας.

Τέλος ἐξαιρεται τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Λουθηρανισμὸς εὗρίσκειται εἰς ἀδιά-
 λειπτον διὰ μέσου τῶν αἰῶνων ἐπαφὴν πρὸς τὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν,
 ἣν ἐπικαλεῖται ἐν τῇ πολεμικῇ αὐτοῦ κατὰ τοῦ Παπισμοῦ, θεωρῶν αὐτὴν
 ὡς φορέα τῆς ἀρχαίας ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, Λουθηρανοὶ δὲ θεολόγοι
 ἐρευνῶσι πάντοτε τὰς ὁμοιότητας καὶ τὰς διαφορὰς μεταξὺ τῆς Ὁρθοδοξίας
 καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ καὶ γράφουσι παντοειδεῖς ἐπιστημονικὰς ἐργασίας
 περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Εἰς τοῦτο συνέβαλον τότε τρία τινά, ἦτοι ἡ
 ὑπὸ τῶν Σουηδῶν κατάληψις τῆς ἀνατολικῆς Καρελίας μετὰ τοῦ ὀρθοδόξου ῥω-
 σικοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς, ἡ περιπτώσις τοῦ Πατριάρχου Κυρίλλου Λονκάρεως
 καὶ ἡ κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Μ. Πέτρου ἀσκηθεῖσα προτεσταντικὴ ἐπίδρασις
 ἐπὶ τῆς ὀρθοδόξου Ῥωσίας. Ἐκ τούτων καὶ ἄλλων ἀφορμῶν ἐκκλησιαστικο-
 πολιτικοῦ χαρακτῆρος εἶδον τότε τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος ἱκανὰ συγγράμ-
 ματα περὶ τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας, ἐκ τῶν ὁποίων ἄξιον ἰδιαίτερας

1. Βλέπ. διαφερούσας διαπιστώσεις ἡμῶν ἐν: Ὁρθοδοξία καὶ Προτεσταντι-
 σμός, σ. 20 ἔξ.

μνείας ἐνταῦθα εἶναι τὸ τοῦ J. Heiniccii, Darstellung der alten und neuen Griechischen Kirche. Ὁρθῶς δ' ἐν τέλει παρατηρεῖ ὁ σ., ὅτι ἡ τοιαύτη ἀδιάρλειπος ἐπαρῆ τοῦ Λουθηρανισμοῦ πρὸς τὴν Ὁρθοδοξίαν συνετέλεσεν εἰς τὴν αὐτογνωσίαν, τὴν ἐκκλησιαστικὴν αὐτοκριτικὴν καὶ τὴν συνέχισιν τῆς οἰκουμενικῆς συνειδήσεως αὐτοῦ. Ὡστε καὶ ἡ ἐν τῷ παρόντι οἰκουμενικὴ συνάντησις μεταξὺ τοῦ Λουθηρανισμοῦ καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας ἔχει τὰς ῥίζας αὐτῆς ἱστορικῶς τε καὶ θεολογικῶς εἰς ἀρχικὴν ἐπιδίωξιν αὐτῆς τῆς Διαμαρτυρήσεως.

Τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον καὶ τῆς νέας ταύτης μελέτης τοῦ E. Benz, ὅστις μετὰ μεγάλου ζήλου καὶ ἐπιστημονικῆς ἐμβριθείας ἐργάζεται κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀκαμάτως πρὸς ἔρευναν τῶν σχέσεων τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Προτεσταντισμοῦ ἀπὸ τῆς ἐκρήξεως τῆς Μεταρρυθμίσεως μέχρι σήμερον. Διὰ τῶν τοιούτων δ' ἐρευνῶν αὐτοῦ καὶ τῶν δημοσιευομένων ἐκάστοτε πορισμάτων αὐτῶν συντελεῖ μεγάλως οὐ μόνον εἰς τὴν διαφώτισιν τῶν διὰ μέσον τῶν αἰῶνων σχέσεων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν πληρεστέραν γνωριμίαν καὶ κατανόησιν καὶ προσέγγισιν τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Λουθηρανισμοῦ, ἰδίως ἐν τῷ πλαισίῳ καὶ τῷ πνεύματι τῆς συγχρόνου οἰκουμενικῆς ἐκκλησιαστικῆς κινήσεως. Ἰδιαιτέρας δὲ προσοχῆς καὶ ἐκτιμῆσεως ἄξια εἶναι ἐκ μέρους ἡμῶν τῶν Ὁρθοδόξων, ὡς γραφόμενα ἀκριβῶς ὑπὸ διαπρεποῦς Λουθηρανοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἱστορικοῦ, ὅσα γράφει οὗτος περὶ τῶν εἰς βάρος τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας ἀδίκων καὶ «ψευδοεπιστημονικῶν κρίσεων» καὶ ἐπικρίσεων τοῦ φιλελευθέρου διαμαρτυρομένου θεολόγου Adolf von Harnack, ὅστις ἀναμφιβόλως, ἄνευ ἐπαρκοῦς γνώσεως τῆς Ὁρθοδοξίας καὶ ὑπ' ἄλλων, μὴ ἐπιστημονικῶν δυστυχῶς, ἐλατηρίων ἐλανόμενος, ὡς διαπιστοῖ καὶ ὁμολογεῖ καὶ ὁ σ., κατεσυκοφάντησε κατὰ τρόπον ἀνίερρον τὴν μίαν, ἀγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ὁρθόδοξον Ἐκκλησίαν, ἀνίκανος νὰ διεισδύσῃ εἰς τὸ πνεῦμα αὐτῆς καὶ κατανοήσῃ τὴν οὐσίαν αὐτῆς, ἅτε διακατεχόμενος ὑπὸ τοῦ ἀρνητικοῦ πνεύματος τοῦ ἀκράτου φιλελευθερισμοῦ τῆς ἐποχῆς του καὶ παντοδαπῶν εἰς βάρος τῆς Ὁρθοδοξίας προκαταλήψεων. Καὶ ὅμως ὁ Μαργίνος Λούθηρος, ἐπὶ ἀριστέρας προϋποθέσεις, δὲν θὰ ἐδυσκολευέτο ἴσως νὰ εἴπῃ περὶ τῆς ὅλης Ὁρθοδόξου Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας, ὅτι εἶπε περὶ τῆς ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς κειμένης Σιωνίτιδος Ἐκκλησίας: «die ist eigentlich die Mutter aller Kirchen» (σ. 103), τοσοῦτω μᾶλλον ὅσῳ ἐθεώρει αὐτὴν ὡς «die echte Repräsentantin der alten Kirche» (σ. 110) καὶ ὡς «Trägerin der alten kirchlichen Tradition» (σ. 155) καὶ ὡς «Urbild der echten Katholizität», καὶ διὰ τοῦτο «die Legitimität seines Reformwerkes mit ihr und auf sie begründet» (σ. 108).

J. N. D. Kelly, Early Christian Creeds. London—New York—Toronto (Longmans, Green and Co) 1950, σελ. XII+446, σφ. 80.

Τὸ περὶ τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν Συμβόλων ἔργον τοῦτο τοῦ J. Kelly ἀποτελεῖ ἀξιολογωτάτην συνθετικὴν μελέτην περὶ τῶν Συμβόλων πίστεως τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, στηριχθεῖσαν ἐπὶ ὑπερδεκαετοῦς ἰδίας ἐρεύνης καὶ διδασκαλίας ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ Ὁξφόρδης, ὡς καὶ ἐπὶ τῶν προηγηθεισῶν σχετικῶν ἐρευνῶν καὶ τῆς ἐκτεταμένης φιλολογίας τοῦ θέματος τούτου ὑπὸ πολλῶν ἄλλων ἐρευνητῶν καὶ μάλιστα τῶν C. P. Caspari, A. Harnack, F. Kattenbusch, A. E. Burn, G. Morin, E. Schwartz, B. Capelle καὶ πρὸ πάντων τοῦ H. Lietzmann, παρ' οὗ καὶ ἐχειραγωγῆθη ὁ σ. εἰς τὴν ἔρευναν τῶν Συμβόλων. Ὁ σ. ὅμως συστηματοποιεῖ καὶ συμπληροῖ ἐν τισὶ τὰς προηγουμένας σχετικὰς ἐρεῖνας, διατυπῶν ἐνιαχοῦ ἰδίας ἀπόψεις, παρακολουθεῖ δὲ τὴν γένεσιν καὶ τὴν ἰστορίαν τῶν κειμένων τῶν Συμβόλων καὶ ἐπὶ πλέον ἐξετάζει καὶ τὴν θεολογίαν αὐτῶν. Διὰ ταῦτα ἡ ἐργασία αὐτοῦ προσκτᾶται ὅλως ἰδιάζουσαν σημασίαν.

Τὸ ἔργον του διαίρει ὁ σ. εἰς 13 κεφάλαια. Ἐν τῷ 1 τούτων ἀναζητεῖ καὶ συγκεντροῖ τὰ πρῶτα στοιχεῖα Συμβόλων ἐν αὐτῇ τῇ Καινῇ Διαθήκῃ, ἐν δὲ τῷ 2 ὁμιλεῖ περὶ τῶν πρώτων βαπτιστηρίων Συμβόλων, παρέχων ἅμα καὶ τὴν ἀρχικὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου Σύμβολον. Ἐν τῷ 3 κεφαλαίῳ ἐρευνᾷ τὴν ἐξέλιξιν τῶν Συμβόλων πίστεως ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Α' αἰῶνος μέχρι τῶν μέσων τοῦ Γ' αἰῶνος καὶ ἰδίως παρὰ τοῖς Ἀποστολικοῖς Πατράσι, τῷ Ἰουστίνῳ, τῷ Εἰρηναίῳ καὶ τῷ Τερτυλλιανῷ. Ἐν τῷ 4 κεφ. ἐρευνᾷ τὸ ἀρχαῖον Ρωμαϊκὸν Σύμβολον, οὗτινος παρακολουθεῖ τὰ ἴχνη μέχρι τοῦ Β' αἰῶνος. Τὸ ἀρχικὸν κείμενον αὐτοῦ ἐγράφη μᾶλλον ἑλληνιστί, ὅτε ὁμιλεῖτο ἀκόμη ἐν Ρώμῃ ἢ Ἑλληνικῇ γλῶσσᾳ, τοῦτο δὲ ὑποβοηθεῖ εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς γενέσεως τοῦ Ρωμαϊκοῦ Συμβόλου. Ἐν συνεχείᾳ δὲ ἐν τῷ 5 κεφ. γίνεται λόγος περὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ Ρωμαϊκοῦ Συμβόλου. Εἶτα ἐν τῷ 6 κεφ. ἐπακολουθεῖ σύγκρισις τῶν ἀνατολικῶν καὶ τῶν δυτικῶν Συμβόλων. Τὰ κεφάλαια 7 καὶ 8 ἀσχολοῦνται περὶ τὸ πρῶτον συνοδικὸν οἰκουμενικὸν Σύμβολον τῆς Νικαίας καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτοῦ, καὶ μάλιστα τὴν περὶ τοῦ ὁμοουσίου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἀρειανικὴν αἵρεσιν, τὸ δὲ 9 περὶ τὰ μετὰ τὸ τῆς Νικαίας συνοδικὰ Σύμβολα μέχρι τῆς προσωρινῆς ἐπικρατήσεως τοῦ Ἀρειανισμοῦ. Ἐν τῷ 10 κεφ. ἐρευνᾶται τὸ Σύμβολον Κωνσταντινουπόλεως, καὶ ἰδίως τὸ πρόβλημα τῆς προελεύσεως αὐτοῦ καὶ τῆς σχέσεως πρὸς τὸ Σύμβολον Νικαίας, ἐν δὲ τῷ 11 ἀναπτύσσεται ἡ διδασκαλία τοῦ Συμβόλου Κωνσταντινουπόλεως, ἡ λειτουργικὴ χρῆσις αὐτοῦ καὶ ἡ προσθήκη τοῦ Filioque ἐν αὐτῷ. Τὰ δύο δὲ τελευταῖα κεφάλαια τοῦ βιβλίου ἀφιερροῦνται ἐξ ὁλοκλήρου εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ ἑτέρου οἰκουμενικοῦ Συμβόλου, ἥτοι τοῦ λεγομένου Ἀποστολικοῦ.

Νομίζομεν ὅτι καὶ ἐκ τῆς ἀπλῆς ταύτης ὑποδηλώσεως τῶν περιεχομέ-

νων τοῦ ἔργου τοῦ J. Kelly καταφαίνεται ἡ μεγάλη ἀξία αὐτοῦ. Ἄλλὰ δὲν κρίνομεν ἀναγκαῖον, ὅπως εἰσέλθωμεν ἐνταῦθα εἰς λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν καὶ κριτικὴν τοῦ βιβλίου τούτου, καθ' ὅσον τὸ πλεῖστον τῶν ἐν αὐτῷ ἔξεταζομένων ζητημάτων ἀπησχόλησεν ἡμᾶς ἐν τῷ ἀρτίως ολοκληρωθέντι ἔργῳ ἡμῶν «Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθοδόξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας» σελ. 34—99, ἔνθα διατυποῦνται καὶ τινες διαφωναίαι πρὸς ὄρισμένας ἀπόψεις τοῦ σ., οἷα ἡ περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ Συμβόλου Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς σχέσεως αὐτοῦ πρὸς τὸ τῆς Νικαίας καὶ ἄλλαι. Παρὰ ταύτας ὁμως καὶ ἄλλας τινὰς ἐπιφυλάξεις καὶ ἐπὶ μέρους παρατηρήσεις ἡμῶν, παραλειπομένας ἐνταῦθα, τὸ ἔργον τοῦ J. Kelly ἀποτελεῖ ἀδιαμφισβητήτως σπουδαιότατην συμβολὴν εἰς τὴν περὶ τῶν ἀρχαίων χριστιανικῶν Συμβόλων ἔρευναν, καὶ διὰ τοῦτο συνιστῶμεν αὐτὸ ὡς ἀπαραίτητον εἰς τοὺς περὶ αὐτὴν ἀσχολουμένους παρ' ἡμῖν.

I. N. KAPMIPHΣ

Actes de la Conférence des chefs et des représentants des Églises Orthodoxes autocephales reunies à Moscou à l' occasion de la célébration solennelle des fêtes du 500me anniversaire de l' autocephalie de l' Église Orthodoxe Russe, 8—18 Juillet 1948. Vol. I, Moscou 1950, σελ. 441. Vol. II, Moscou 1952, σελ. 479. (Édition du Patriarcat de Moscou).

Ἡ δίτομος αὕτη ἔκδοσις περιλαμβάνει τὰ Πρακτικὰ τοῦ συνεδρίου τῶν ἀρχηγῶν καὶ ἀντιπροσώπων τῶν Αὐτοκεφάλων Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, τῶν συνελθόντων ἐν Μόσχᾳ ἀπὸ 8—18 Ἰουλίου 1948 ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ πανηγυρικοῦ ἑορτασμοῦ τῆς 500ῆς ἐπετείου τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς Ὁρθοδόξου Ρωσικῆς Ἐκκλησίας. Τοῦ ἐν λόγῳ συνεδρίου μετέσχον οἱ Πατριάρχαι Ρωσίας, Σερβίας καὶ Ρουμανίας, ὡς καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν Ἐκκλησιῶν Ἀλεξανδρείας, Ἀντιοχείας, Γεωργίας, Βουλγαρίας, Πολωνίας, Τσεχοσλοβακίας καὶ Ἀλβανίας. Τὸ συνέδριον, ἐπιληφθὲν τῆς ἐξετάσεως τῶν θεμάτων: «Βατικανὸν καὶ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», «Ἀγγλικανικὴ Ἱεραρχία», «Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον» καὶ «Οἰκουμενικὴ κίνησις καὶ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», ἐξέδωκε τέσσαρας ἐπ' αὐτῶν ἀποφάσεις, ὧν προσηγήθησαν ἐμπεριστατωμέναι εἰσηγήσεις, περιλαμβανόμεναι ἅπασαι ἐν τοῖς ἀνα κείρας δυοὶ τόμοις.

Οὕτως ἐν τῷ I. τόμῳ, μετὰ τὴν πρώτην πανηγυρικὴν ἐναρκτήριον συνεδρίαν, ἀφιερωθεῖσαν εἰς τὸν πανηγυρισμὸν τοῦ Ἰωβηλαίου τῆς Ὁρθοδόξου Ρωσικῆς Ἐκκλησίας διὰ προσφωνήσεων τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν καὶ μακρᾶς εἰσηγήσεως τοῦ καθηγητοῦ N. Mouraviev ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ 500ῆ ἐπέτειος τοῦ αὐτοκεφάλου τῆς ἁγίας Ὁρθοδόξου Ρωσικῆς Ἐκκλησίας» (σ. 5—84), ἐπακολουθοῦσιν αἱ ἐξῆς πέντε εἰσηγήσεις ἐπὶ τοῦ πρώτου θέματος: α) τοῦ Ρώσου ἀρχιεπισκόπου τοῦ Καζάν Ἐρμογένους: «ἡ Παπασύνῃ καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», β) τοῦ Ρώσου

πρωτοπρεσβυτέρου Γαβριήλ Kostelnik: «τὸ Βατικανὸν καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία», γ) τοῦ αὐτοῦ πρωτοπρεσβυτέρου: «ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία καὶ ἡ ἐνότης τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ», δ) τοῦ Βουλγάρου μητροπολίτου τοῦ Plovdiv Κυρίλλου: «ἡ Ρώμη καὶ ἡ Βουλγαρία», καὶ ε) τοῦ Ρουμάνου καθηγητοῦ Th. Popescu: «ἡ στάσις τοῦ Βατικανοῦ ἔναντι τῆς Ὁρθοδοξίας κατὰ τὰ τελευταῖα 30 ἔτη» (σ. 94—291). Ἔπονται αἱ ἑξῆς τρεῖς εἰσηγήσεις ἐπὶ τοῦ δευτέρου θέματος: α) τοῦ Βουλγάρου μητροπολίτου Νικοδήμου: «τὸ κῦρος τῶν Ἀγγλικανικῶν χειροτονιῶν», β) τοῦ Ρουμάνου πρωτοπρεσβυτέρου καὶ καθηγητοῦ P. Ventilescu: «ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἱεραρχία καὶ τὸ κῦρος αὐτῆς», καὶ γ) τοῦ Ρώσου καθηγητοῦ V. Vertogradov: «περὶ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἱεραρχίας» (σ. 292—382). Ἐν τέλει τοῦ I. τόμου δημοσιεύονται αἱ ἑξῆς τρεῖς εἰσηγήσεις ἐπὶ τοῦ τρίτου θέματος: α) τοῦ Ρώσου καθηγητοῦ A. Guéorguievsky: «τὸ Ἐκκλησιαστικὸν Ἡμερολόγιον», β) τοῦ Βουλγάρου ἀρχιμανδριτοῦ Μεθοδίου: «περὶ τοῦ Ἐκκλησιαστικοῦ Ἡμερολογίου», καὶ γ) τοῦ Ρουμάνου πρωτοπρεσβυτέρου καὶ καθηγητοῦ P. Ventilescu: «παρατηρήσεις τινὲς ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς δι-ορθώσεως τοῦ Ἡμερολογίου» (σ. 386—443).

Ἐν δὲ τῷ II. τόμῳ δημοσιεύονται ἐν ἀρχῇ αἱ ἐπόμεναι τρεῖς εἰσηγήσεις ἐπὶ τοῦ τετάρτου θέματος: α) τοῦ Ρουμάνου πρωτοπρεσβυτέρου καὶ καθηγητοῦ J. Coman: «ἡ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία καὶ ἡ Οἰκουμενικὴ κίνησις», β) τοῦ ἐξάρχου Βουλγαρίας μητροπολίτου Στεφάνου: «ἡ Οἰκουμενικὴ κίνησις καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Βουλγαρικὴ Ἐκκλησία», καὶ γ) τοῦ Ρώσου πρωτοπρεσβυτέρου G. Razoumovsky: «ἡ Οἰκουμενικὴ κίνησις καὶ ἡ Ὁρθόδοξος Ρωσικὴ Ἐκκλησία» (σ. 5—200). Ἔπονται τὰ πρακτικὰ 4 ἐπὶ μέρους ἐπιτροπῶν πρὸς μελέτην τῶν ἀνωτέρω ἰσαριθμῶν θεμάτων καὶ σύνταξιν τῶν σχεδίων τῶν ἀποφάσεων τοῦ συνεδρίου ἐπ' αὐτῶν (σ. 201—435) καὶ ἐν συνεχείᾳ παρατίθενται τὰ κείμενα τῶν ὑπὸ τοῦ συνεδρίου ὁμοφώνως γενομένων ἀποδεκτῶν ἀποφάσεων ἐπὶ τῶν ἀνωτέρω μνημονευθέντων 4 θεμάτων αὐτοῦ (σ. 440—452).

Σημειωτέον ὅτι ἑλληνικὴν μετάφρασιν τῶν ἀποφάσεων τοῦ συνεδρίου ἐπὶ τῶν τριῶν πρώτων θεμάτων ἐξεπονήσαμεν ἡμεῖς καὶ ἐδημοσιεύσαμεν ἀρχικῶς μὲν ἐν «Νέα Σιών» 47 (1952) 193—205 ὑπὸ τὸν τίτλον «Παπισμὸς καὶ Ἀγγλικανικαὶ χειροτονίαι» καὶ ἐν «Ἐκκλησία» 29 (1952) 219—220, προσφάτως δὲ ἀνεδημοσιεύσαμεν ἐν τῷ Β' τόμῳ τοῦ ἔργου ἡμῶν «Τὰ Δογματικὰ καὶ Συμβολικὰ Μνημεῖα τῆς Ὁρθόδοξου Καθολικῆς Ἐκκλησίας» σ. 946—950 καὶ 1036—1037. Τέλος παρατηροῦμεν, ὅτι ἡ ἀπόφασις τοῦ συνεδρίου ἐπὶ τοῦ τετάρτου θέματος «Οἰκουμενικὴ κίνησις καὶ Ὁρθόδοξος Ἐκκλησία» περὶ μὴ συμμετοχῆς τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν εἰς τὴν ἐν λόγῳ κίνησιν δὲν εἶναι σύμφωνος καθ' ὅλα πρὸς τὴν μέχρι τοῦδε προᾶξιν τῶν 4 ἀρχαίων ἀνατολικῶν Πατριαρχείων καὶ τῶν λοιπῶν Ἑλληνοφώνων

᾽Ορθοδόξων Ἐκκλησιῶν, ὡς καὶ τινων Σλαβικῶν πρὸ τοῦ τελευταίου παγκοσμίου πολέμου, αἱ ὁποῖαι μετέχουσιν ὑπὸ ὄρους τῆς Οἰκουμενικῆς κινήσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐπὶ τῇ βάσει κυρίως τοῦ Διαγγέλματος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου τοῦ 1920 καὶ τῆς Ἐγκυκλίου αὐτοῦ τοῦ 1952, περὶ ὧν βλέπε τὸ μνημονευθὲν ἡμέτερον ἔργον τ. Β' σ. 950—963.

I. N. KAPMIPHS

Κωνσταντίνου Γ. Μπόνη, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Σωφρονίου Ἱεροσολύμων (634/8), Ὁδαὶ εἰς τοὺς ἀγῶνας τοῦ ἀγίου Παύλου τοῦ Ἀποστόλου. Ἀνάτυπον ἐκ τοῦ πανηγυρικοῦ τεύχους τῆς «Θεολογίας» ἐπὶ τῷ ἐορτασμῷ τῆς 1900ῆς ἐπετείου τῆς ἐλευσεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου εἰς Ἀθήνας. Ἐν Ἀθήναις 1951.

Ἡ μελέτη αὐτὴ ἐγράφη ἐπ' εὐκαιρίᾳ τοῦ ἐορτασμοῦ τῆς 1900ῆς ἐπετείου τῆς ἐπὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ ἅμα τε καὶ Εὐρωπαϊκοῦ ἐδάφους ἀφίξεως τοῦ Ἀποστόλου Παύλου. Μετὰ πολλῆς σαφηνείας καὶ ζωηρότητος ἀναλύει ὁ κ. Κ. Μπόνης τὰς δύο ᾠδὰς τοῦ Σωφρονίου, Πατριαρχου Ἱεροσολύμων (634/38), οὐχὶ τόσον ἀπὸ καθαρᾶς αἰσθητικῆς ἀπόψεως, ὅσον ἀπὸ οὐσιαστικῆς τοῦ περιεχομένου. Ἐχει παρατηρηθῆ ὅτι οἱ ὕμνογράφοι βασιζονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πιστὰ εἰς ὠρισμένα κείμενα, οὐχὶ σπανίως δὲ εἰς ρητορικοὺς λόγους, ἔξ οὗ ἔξηγεῖται καὶ ἡ ρητορικὴ χροιά τῶν ὕμνων. Ἀπὸ τὴν ἀρχὴν αὐτὴν δὲν παρεξέκλεινεν οὔτε ὁ Σωφρόνιος οὔτε καὶ ὁ Ρωμανός. Ὁ κ. Κ. Μπόνης εἰς τὴν ἀνάλυσίν του ἐφρόντισε νὰ ἀναφέρῃ ὅλα ἐκεῖνα τὰ χωρία τῆς Κ. Δ., ἐπὶ τῶν ὁποίων ἐβασίσθη ὁ Σωφρόνιος διὰ τὰς δύο ᾠδὰς του. Ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς 1900ῆς ἐπετείου τῆς ἀφίξεως εἰς τὴν Ἑλλάδα τοῦ Ἀποστόλου Παύλου γραφεῖσα ἡ μελέτη αὐτή, ἦτο φυσικὸν νὰ ἔχη ὡς κέντρον περισσότερον τὸν κορυφαῖον τῶν Ἀποστόλων, παρὰ αὐτὸν τοῦτον τὸν συγγραφέα τῆς ᾠδῆς. Διὰ τοῦτο ἀκριβῶς δὲν διστάζει ὁ κ. Μπόνης νὰ ἀναφέρῃ ἀκόμη καὶ χαρακτηριστικὰ ἀποσπάσματα ἄλλων συγγραφέων, ὡς π. χ. τοῦ Χρυσοστόμου, ἀναφερόμενα εἰς τὸν Ἀπόστολον Παῦλον καὶ σχέσιν βεβαίως ἔχοντα πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν δύο ᾠδῶν.

Ὁ Σωφρόνιος εἰς τὰς στροφάς του ἀκολουθεῖ ὡς ἀκροστιχίδα τὴν σειρὰν τοῦ ἀλφαβήτου. Τὴν παραλείπιν ἐκ τῆς ἀκροστιχίδος τῶν μακρῶν σημείων η καὶ ω ἀποδίδει πολὺ ὀρθῶς ὁ κ. Μπόνης εἰς τὴν χρῆσιν ἀναπαίστου εἰς τὴν ἀρχὴν ἐκάστης στροφῆς, τοῦ ὁποίου ἡ πρώτη συλλαβὴ πρέπει νὰ εἶναι βραχεῖα. Ἡ γνώμη τοῦ κ. Μπόνη, ὅτι δηλαδή ἡ συμπλήρωσις 100 στίχων δι' ἐκάστην ᾠδὴν συμβολίζει τὴν τελειότητα, δὲν μοῦ φαίνεται ὀρθή. Ὁ Σωφρόνιος καθοδηγεῖται ἀπλῶς ὑπὸ τῆς ἀλφαβητικῆς ἀκροστιχίδος. Παραλειφθέντων λοιπὸν τῶν δύο μακρῶν σημείων η καὶ ω, ἀναγκαστικῶς οἱ στίχοι περιορίσθησαν εἰς τὸν ἀριθμὸν 100. Ἡ γνώμη τοῦ κ. Μπόνη θὰ ἐδικαιολογεῖτο μόνον τότε, ἐὰν ὁ Σωφρόνιος παρέλειπε δύο σημεῖα τοῦ ἀλφαβήτου, δηλαδή δύο στροφάς, διὰ νὰ περιορίσῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν στίχων εἰς 100. Ὁ κ. Μπόνης παρεσύρθη ἴσως εἰς τὴν παρατήρησίν του ταύτην

ἐκ τῆς ὑπ' αὐτοῦ κατὰ στίχους ἀριθμήσεως τῶν δύο ᾠδῶν, ἀντὶ νὰ ἀριθμηθῇ ταύτας κατὰ στροφάς. Ἐναφέρω δύο ἀβλεψίας τοῦ κ. Μπόνῃ. Ὡδὴ Α' σελ. 8 στίχ. 30: *φέρειν ἢ φέρων*; πρβλ. σελ. 9 στίχ. 18. Σελ. 11 στίχ. 53: ἡ ἔννοια τοῦ κειμένου ἀπαιτεῖ τὴν γραφὴν *ἡμέρωσ* τοῦ Βατικανικοῦ - Βερβερίνου κώδικος καὶ ὄχι *ἡμέρας*.

Καὶ τὴν μελετην αὐτὴν χαρακτηρίζει ἡ ἀκρίβεια καὶ ἡ αὐστηρὰ προσήλωσις εἰς τὰ κείμενα, προτέρημα καὶ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῶν ἐργασιῶν τοῦ κ. Κ. Μπόνῃ.

Α. ΣΙΓΓΑΛΑΣ

Κωνσταντίνου Γ. Μπόνῃ, Καθηγητοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, Εὐστάθιος Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης. Ἀνάτυπον ἐκ τῆς Ἐπιστημονικῆς Ἐπιτηρίδος τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Τόμ. Α'). Θεσσαλονίκη 1950.

Ὑπὸ τὸν ἀνωτέρω τίτλον δημοσιεύονται δύο διαλέξεις τοῦ κ. Κ. Μπόνῃ, ἀναφερόμεναι εἰς τὸν Εὐστάθιον Θεσσαλονίκης. Ὁ κ. Κ. Μπόνῃς, ἀφοῦ ἐν ἀρχῇ ἐκφράσῃ τὴν λύπην του, ὅτι ἡ ὑπέροχος προσωπικότης τοῦ Εὐσταθίου δὲν εὔρε μέχρι τοῦδε τὸν ἐπιστήμονα βιογράφον τῆς, ἀναφέρει γενικὰ τινα χαρακτηριστικὰ περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς δράσεως τοῦ Εὐσταθίου, ὅσα ἐδέχοντο τὰ περιθώρια μιᾶς διαλέξεως.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν γνωστῶν χρονολογιῶν περὶ τοῦ συνηλικιώτου καὶ συντρόφου τοῦ Εὐσταθίου, τοῦ Μητροπολίτου Νέων Πατρῶν (Ὑπάτης) Εὐθυμίου Μαλάκη, δέχεται μετὰ τοῦ G: Stadtmüller (Michael Choniates σελ. 140) ὁ κ. Μπόνῃς ὡς ὄρια τοῦ μέχρι τοῦδε ἀγνώστου ἔτους γεννήσεως τοῦ Εὐσταθίου τὰ ἔτη 1115-1135. Τὴν δρᾶσιν τοῦ Εὐσταθίου ἐπεκτείνει ὁ κ. Μπόνῃς καὶ εἰς κοινωνικὰ ζητήματα τῆς ἐποχῆς του, ὀνομάζων τοῦτον «κοινωνικὸν μεταρρυθμιστὴν». Ἐνδιαφέρον ἔχουν ὅσα σύντομα ἀναφέρει ὁ κ. Μπόνῃς περὶ τῆς στάσεως τοῦ Εὐσταθίου εἰς τὸ ζήτημα τῶν δύο «τόμων» τοῦ αὐτοκράτορος Μανουῆλ περὶ ἀπαλείψεως τοῦ ἀναθέματος κατὰ τῆς περὶ Θεοῦ διδασκαλίας τοῦ Μωάμεθ σελ. 16 κέξῃς. Διὰ τοὺς ἀσχολομένους μὲ ζητήματα διδακτικῆς ἐνδιαφέρον ἔχουν ὅσα ὁ κ. Μπόνῃς ἀναφέρει περὶ τῆς διδακτικῆς μεθόδου τοῦ Εὐσταθίου καὶ τῆς ἐποχῆς του. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χαρακτηρισμὸν τοῦ Εὐσταθίου «τοῦ κατὰ Φλώρον», ἐγὼ δὲν θὰ συνέπτυσσον τοῦτον εἰς «Κατάφλωρον», ὅπως κάμνει ὁ κ. Μπόνῃς. Εἰς τὸ τέλος τῆς πρώτης αὐτῆς ὀμιλίας προσθέτει καὶ τινα σύντομα περὶ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Εὐσταθίου.

2. Εἰς τὴν δευτέραν διάλεξιν ὁ κ. Μπόνῃς παρουσιάζει εἰς τὸ ἀκροατήριόν του τὸν Εὐστάθιον ὡς θεολόγον καὶ ρήτορα. Πρὸς τὸν σκοπὸν δὲ τοῦτον ἀναλύει ἐκκλησιαστικὰ τινα συγγράμματα τοῦ Εὐσταθίου, παρέχων τὰ οὐσιώδη καὶ μᾶλλον χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα αὐτῶν. Προηγουμένως ὅμως, συνεχίζων τὴν πρώτην αὐτοῦ ὀμιλίαν, δι' ἀναλύσεως τῆς περὶ τοῦ

Εὐσταθίου «Μονωδίας» (ἐπιταφίου) τοῦ συνηλικιώτου καὶ συντρόφου του Εὐθυμίου Μαλάκη, παρέχει ζωηρά τινα χαρακτηριστικὰ τῆς προσωπικότητος τοῦ Εὐσταθίου, εἰς τὰ ὅποια μέχρι σήμερον δὲν ἐπεστήθη δεόντως ἡ προσοχὴ τῶν ἐπιστημόνων, οἱ ὅποιοι ἠσχολήθησαν μὲ τὸν Εὐστάθιον. Κατόπιν προχωρεῖ εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῆς Α' ὀμιλίας τοῦ Εὐσταθίου σελ. 30 κέξῆς. Ἐκ τῆς ἀναλύσεως ταύτης διὰ πρώτην φορὰν μανθάνομεν, ὅτι ἡ ὀμιλία αὕτη τοῦ Εὐσταθίου εἶναι λόγος παραινετικὸς πρὸς τὸν κληρον. Εἰς τὸ συμπέρασμα τοῦτο ἄγεται ὁ κ. Μπόνης βασιζόμενος κυρίως ἐπὶ ἐσωτερικῶν τεκμηρίων τοῦ κειμένου.

Ἀκολουθεῖ ἀνάλυσις τοῦ λόγου τοῦ Εὐσταθίου εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔτους. Ὁ κ. Μπόνης καθορίζει ἐνταῦθα ἀκόμη καὶ τὴν ἡμέραν τῆς ἐκφωνήσεως τοῦ λόγου τούτου, ὡς τοιαύτην δέχεται τὴν 1ην Μαρτίου 1186. Ἐν συνεχείᾳ δὲ καθορίζει καὶ τὸν χρόνον τῆς συντάξεως τῆς Α' ὀμιλίας, ἣν τοποθετεῖ μεταξὺ τοῦ 1180 καὶ 1185. Ὁ λόγος οὗτος εἶναι διδακτικὸς καὶ συγχρόνως ἀπολογητικὸς εἰς τὰς ὑπὸ τῶν μοναχῶν τοῦ Ἁγίου Ὁρους καὶ ἄλλων κατηγορίας ἐναντίον τοῦ Εὐσταθίου.

Παρὰ τὸν περιορισμένον ᾠχρον τῶν δύο τούτων διαλέξεων, ὁ κ. Κ. Μπόνης κατορθώνει νὰ μᾶς δώσῃ μίαν ἀρκετὰ σαφῆ καὶ ζωντανὴν εἰκόνα τῆς μορφῆς τοῦ ὑπερόχου τούτου Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης.

A. ΣΙΓΑΛΑΣ

Tome Commémoratif du Millénaire de la Bibliothèque Patriarcale d'Alexandrie. Alexandrie 1953.

Κατὰ τὴν λήξιν τοῦ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ πανηγυρικοῦ ἑορτασμοῦ τῆς χιλιετηρίδος τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης, τοῦ Μακαριωτάτου Πάπα καὶ Πατριάρχου κ. Χριστοφόρου δι' ἀσθένειαν ἀπουσιάζοντος ἔξ αὐτοῦ, ὁ Γενικὸς Πατριαρχικὸς Ἐπίτροπος Μητροπολίτης Τριπόλεως κ. Θεοφάνης ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς ἑορταστὰς τὴν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ ἴδρυσιν Ἰνστιτούτου Ἀνατολικῶν Σπουδῶν τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας, τούτου δὲ δι' εἰδικῶν διπλωμάτων καὶ ἀναμνηστικῶν μεταλλίων ἀνεκηρύχθησαν «Μέλη τιμῆς ἔνεκεν» πάντα τὰ ἐπιστημονικὰ Ἰδρύματα, ὧν ἀντιπρόσωποι μετέσχον τοῦ ἑορτασμοῦ. Τὸ Ἰνστιτούτον τοῦτο ἰδρύθη εἰς μνήμην τοῦ μεγάλου ἀραβιστοῦ Πατριάρχου Ἀλεξανδρείας Εὐτυχίου (933-940), γνωστοῦ ἐν τῷ ἀραβικῷ κόσμῳ ὡς Σαΐντ Ἐμπν Μπατρίκ, συγγραφέως τῆς «Συλλογῆς πολυτίμων λίθων», Χρονικοῦ ἐν ἀραβικῇ γλώσσῃ. Ὁ Εὐτύχιος ἦτο καὶ ἰατρός, ιστοριογράφος καὶ χρονογράφος, ἔζησε δ' ἐπὶ Καφούρ, Μαικήνα τῶν γραμμάτων καὶ βεζύρου τῆς δυναστείας τῶν Ἰξιδῶν, ἦτις προηγήθη τῆς τῶν Φατιμίδων.

Ὁ ὑπ' ὄψιν ἡμῶν Ἀναμνηστικὸς τῆς χιλιετηρίδος τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας ἀποτελούμενος ἐκ σελίδων 328 περιλαμβάνει

29 διατριβὰς ἐπὶ ἐνδιαφερόντων θεμάτων: Φ. Κουκουλὲ Εἰς τὴν αἴθουσαν ἐνὸς ἔξωθεν δικαστηρίου. Ἀρχιμ. Β. Στεφανίδου Ἱστορικὴ κριτικὴ τῶν προβλημάτων τῶν ἐν Αἰγύπτῳ μοναχικῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Νιτρίας, τῶν Κελλίων καὶ τῆς Σκήτεως. Ν. Β. Τωμαδάκη Μελέτιος ὁ Πηγᾶς καὶ ἡ ἐξάρτησις τῆς Ἐκκλησίας Κρήτης ἐκ τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας. Β. Λαούρδα Μιχαὴλ Ἀποστόλη προσευχὴ πρὸ τῆς Μεταλήψεως. Ε. Robertson The John Rylands Library. Berthe van Regemorter La Reliure des manuscrits grecs et l'Égypte. Dr Alex Badawy Les premiers établissements chrétiens dans les anciennes tombes d'Égypte. Dr H. Hunger Aus den Letzen Lebensjahren des Jakob Diassorinos. C. P. Finlayson Edinburgh University Library's Greek motto. Prof. W. Till Die Wohetagsnamen im Koptischen. Ruth Barbour Maximos Ἀρχιδιάκονος of Alexandria (1597-1603). Dr T. Kleberg The Silver Bible at Uppsala. Ἀρχιμ. Α. Μουσικίδου Ἡ τοὺς πατριάρχας Ἀλεξανδρείας Φώτιον, Μελέτιον καὶ Χριστοφόρον ἐκθρόνισα πνευματικῶς Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀγιοταφισμοῦ. Prof. Dr P. Maas Zu den Basler autographen des Eustathios. P. Nautin Pantène. Γ. Α. Σωτηρίου Ἑλληνοαραβικαὶ εἰκόνες τοῦ Μωϋσέως καὶ τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ τῆς Μονῆς Σινᾶ. Ch. Astruc A propos d'un manuscrit contenant un choix de Lettres de Meletius Pigas. Καθ. Α. Σ. Ἀλιβιζάτου Σημείωμα περὶ παλαιᾶς πράξεως χειροτονίας τῆς Ἐκκλησίας Ἀλεξανδρείας. Hiéromoine E. Mercenier A propos d'André de Crète. S. Triantafyllakis Mixed Marriages. Yassa Abd' al Masih The Faith and Practices of the Coptic Church. P. Paul Hamelian Les manuscrits grecs de la Bibliothèque de Saint Lazare de Venise. Prof. Dr M. Kamil Ste Euphrosyne, Vierge d'Alexandrie. Dr W. Kamel Menander: an appreciation. O. H. E. KHS-Burmester The Epiclesis in the Eastern Church and the «Heavenly Altar» of the Roman Canon. Prof. B. Abd-al-Malik The Christian Church in Egypt in the Tenth Century' V. Palachkovsky Les Saints Abdas, martyres persans. Δρος Εὐγ. Μιχαηλίδου Εὐτύχιος πατριάρχης Ἀλεξανδρείας (933-940) καὶ ἡ πνευματικὴ του κληρονομία. Θ. Δ. Μοσχονᾶ Κρυπτογραφικὸν σημεῖωμα τοῦ ὑπ' ἀριθ. 160 (138) χειρογράφου τῆς Πατριαρχικῆς Βιβλιοθήκης Ἀλεξανδρείας (μετὰ φωτοτυπίας τοῦ χειρογράφου).

Τὸν τόμον κατακλείουν 21 σχεδιαγράμματα καὶ εἰκόνες.

Γ. Π.

Ἡ Ὁρθόδοξος Σκέψις («La Pensée orthodoxe»). Ὑπὸ τὸν τίτλον τοῦτον ἐκδίδεται ἐν Παρισίοις ὑπὸ τῆς Y.M.C.A.—Press (29, Rue Saint-Didier) θεολογικὸν περιοδικὸν περιλαμβάνον ἐπιστημονικὰς πραγματείας τοῦ καθηγητικοῦ προσωπικοῦ

τοῦ αὐτόθι ρωσικοῦ Ὁρθοδόξου Θεολογικοῦ Ἰνστιτούτου. Ἐχομεν ὑπ' ὄψιν τὸ τελευταίως ἐκδοθὲν ἕνατον τεῦχος τοῦ περιοδικοῦ, περιέχον τὰς ἑξῆς θεολογικὰς μελέτας ἐπὶ ἐπικαιρῶν καὶ ἄλλων ἐνδιαφερόντων θεμάτων μαρτυροῦσας πλατεῖαν ἐπιστημονικὴν ἐνημερότητα καὶ βάθος κρίσεως :

Ἡ ἀποτυχοῦσα ἐκκλησιαστικὴ περιφέρεια [ἢ ἐπισκοπικὴ ἔναντι τῆς μητροπολιτικῆς] (Πρωθ. Ν. Ἀθανάσιεφ).—Θεολογικά τινα ζητήματα συνδεόμενα πρὸς τὸ δόγμα τῆς ἐν Χαλκηδόνι Οἰκουμ. Συνόδου (Σ. Βερχοβσκόη).—Προλεγόμενα Ἐξηγήσεως (Λ. Ζάντερ).—Ἡ τύχη τῶν ὁρισμῶν τῆς ἐν Χαλκηδόνι Συνόδου (Πρωθ. Β. Ζενγκόβσκη).—Ἡ 1500ῆ ἐπέτειος τῆς Δ' Οἰκουμ. Συνόδου (Ἀ. Καρτασιώφ).—Ἡ Ἀποκάλυψις περὶ τῆς Μητρὸς τοῦ Μεσσοῦ [Περὶ βάσεων τῆς Μαριολογίας ἐν τῇ ΠΔ] (Περσβ. Ἀλεξίου Κνιάζεφ).—Εἰς τὰς πηγὰς τῆς περὶ τοῦ Filioque ἔριδος (Η. Μέιενδορφ).—Ἡ προέλευσις τῆς εἰκόνας καὶ τῆς εορτῆς τῆς Σκέπτης τῆς Θεομήτορος (Θ. Σπάσκη).

Εἶνε λυπηρὸν ὅτι οἱ παρ' ἡμῖν θεολογικοὶ κύκλοι ἐξ ἀγνοίας τῆς ρωσικῆς γλώσσης ἀδυνατοῦσι νὰ παρακολουθῶσι τὴν ὁμολογουμένως ἄκρως ἐνδιαφέρουσαν κίνησιν τῆς ὀρθοδόξου ρωσικῆς θεολογικῆς σκέψεως, ἣτις, παρὰ τὰς συγχρόνους ἀντιξοότητας τῆς ἐν ὑπερορίᾳ ζωῆς, ἐξακολουθεῖ νὰ ἀκτινοβολῇ ἐν τῇ ξένη.

Γ. Π.